

Геннадій Корольов

**Регенерація ідеї федералізму
в Українській гетьманській державі 1918 р.:
геополітичні та національно-ідентифікаційні
чинники**

Початок Першої світової війни активізував національний рух народів Центральної та Східної Європи, що відображалось у спробах самоорганізації суспільного життя. Зміст тогочасних політичних уявлень формували гасла модерних ідеологій, які розвивалися під впливом секуляризації та індустріалізації. Федералізм на Сході Європи, як одна з таких ідеологій, передбачав розширення національних прав і послаблення централізму, тобто був механізмом легітимізації національних проєктів «неісторичних» народів. Для більшості діячів визвольних рухів він став легітимною стратегією політичної боротьби проти імперій. В уявленнях імперської влади федералізм, що поєднував вимогу самостійності, розцінювався як сепаратизм. Проблема національних автономій Габсбурзької монархії та окраїн держави Романових були реакцією на розвиток імперіалізму та поглиблення міжнародних суперечностей. Український випадок доводить, що федералістська ідея розвивалася під впливом радикалізації політичної боротьби та соціального екстремізму. Хоча первинно вона мала демократичний та антиімперський зміст.

Історія Української революції 1917–1921 рр. може розглядатися як протистояння між демократичною і тоталітарною традицією. Власне федералізм був своєрідним компромісом між національним проєктом та імперським досвідом. Історія гетьманату 1918 р. стала яскравою ілюстрацією цього процесу.

У статті буде розглянуто процес відродження ідеї федералізму в політичному житті Української Держави на засаді геополітичних процесів у Центральній і Східній Європі; проаналізовано федералістські уявлення лідерів гетьманату та

висвітлена сутність грамоти 14 листопада 1918 р. в контексті розвитку національної ідентичності. Ці завдання будуть висвітлені в межах постколоніального дискурсу та історії ідей. Такий підхід видається продуктивним, враховуючи дослідження сфери історичної дійсності, ідей та уявлень сучасників тієї доби.

Федералізм був однією з ідеологічних концепцій Центральної Ради, федералістські категорії політичного мислення визначали діяльність більшості українських революціонерів. Після державного перевороту 29 квітня 1918 р. ця модерна ідеологія на деякий час відійшла на другий план, але коли обставини змушували гетьманський уряд повернутися до пошуку нових союзників у обличчі російських антибільшовицьких сил, вона отримала нове дихання. В історіографії ця проблема розглядається через процес прийняття федеративної грамоти 14 листопада 1918 р.¹ Деякі дослідники реконструюють федералізм на основі розвитку національного проекту й з'ясування національної ідентичності². Однак очевидним є те, що політичні ідентифікації Української революції 1917–1921 рр. були класово обмежені. Це у повній мірі стосується гетьманату, в характері та змісті будованої державності якого симбіоз власницько-корпоративних і політичних об'єднань відіграв ключову роль³.

Треба визнати, що переважна більшість сучасників гетьманату мислила федералістськими конструкціями. Німецький

¹ *Пиріг Р.Я.* Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією. — К., 2008. — 209 с.; *Ралдугіна Т.* Федераційна грамота Павла Скоропадського: внутрішні і зовнішні чинники її проголошення // Національний музей історії України: поступ у третє тисячоліття. Зб. наук. ст. — К., 2004. — С. 57–58.

² *Верстюк В.Ф.* Провал проекту малоросійської України // *Верстюк В., Горобець В., Толочко О.* Україна і Росія в історичній ретроспективі. — Т. 1. Українські проекти в Російській імперії. — К., 2004. — С. 448–464; *Гай-Нижник П.* Особисті ад'юнкти й секретарі П. Скоропадського (До історії функціонування головної квартири гетьмана України) // Укр. іст. журн. — № 6. — 2010. — С. 106–126; *Скороход О.* «Нося фамилию украинца»: Реконструкція національної ідентичності Павла Скоропадського // Електронний ресурс: <http://polit.ua/articles/2011/09/09/skorohod.html>

³ Див.: *Пиріг Р.* Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси. — К., 2011. — С. 125–135.

окупаційний режим стримував розвиток і суспільні дискусії з проблеми державного майбутнього України, яка уявлялася «буфером» між Німеччиною і Росією. Враховуючи події Першої світової війни і підписання УНР Брестського мирного договору, саме антиросійські ідеологеми визначали характер відносин між гетьманатом і державами Четвертного союзу. За таких умов використання гетьманськими урядовцями і діями федералістської риторики виглядало недоречним. Трансформація в уявленнях гетьманської еліти відбулася в серпні 1918 р., коли стала очевидною поразка Четвертного союзу у війні. Парадокс полягав в тому, що більшість гетьманської еліти належала до російського дворянства, офіцерства й представників правих партій.

Весь час гетьманського правління був спрямований на побудову авторитарного національного режиму, базованого на цінностях українського територіального патріотизму. Унікальність гетьманату 1918 р. на теренах Східної Європи, вплив на нього процесу розпаду імперій стали своєрідним водорозділом для України, коли відбувся своєрідний психологічний перелом, і повернутися на попередню сторінку історії було вже неможливо⁴. Навіть спроба провести реформи земського і місцевого самоврядування викликала скепсис у представників лівої опозиції. Тим більше, що самі реформи посилювали централізм особистої влади гетьмана і його канцелярії. Власне цілеспрямована соціально-політична реставрація за військової підтримки німецької армії робили гетьманат нежиттєздатною формою державності. Суперечлива зовнішня політика, орієнтована на Центральні держави, відсутність повної міжнародної легітимації визначили різку зміну пріоритетів, яка відобразилася «поворотом у бік Росії».

Чому Скоропадський підписав федеративну грамоту про союз з Росією? Як відбулося повернення до федералізму в українських революційних реаліях 1918 р.? Відповідь на ці питання дозволить дати оцінку трансформацій Української

⁴ *Nowak Andrzej. Od Imperium do imperium. Spojrzenia na historie Europy Wschodniej. Krakow, 2004. — S. 337–355; Ab Imperio. — 2007. — № 1. — С. 41.*

революції 1917–1921 рр. у напрямі розвитку ідеї незалежності. Адже для революційної доби проблема федералізації та федералістської ідеології була чимось більшим, ніж просто питанням перебудови колишньої Російської імперії. Вона була водночас питанням російської та української національної ідентичностей⁵.

Світогляд Скоропадського під час революції мав правий, ліберально-реформаторський характер. Природно, що йому був притаманний консерватизм в українському контексті, який формувався й поглибився в революційний час. Для постаті Скоропадського властиве індивідуальне самовизначення на основі однієї, конкретної етнічної ідентичності, але кілька політичних лояльностей⁶.

Як визначають дослідники, він був людиною «двох культур», мав роздвоєну лояльність — до Росії й України або Малоросії⁷. В. Верстюк вважає, що гетьман був людиною російської культури, з великими сентиментами до Росії⁸. Певно, що й під час свого правління гетьман дотримувався російської орієнтації та мав лояльність до єдиної Росії: «Но тут разница между мною и украинскими кругами та, что последние, любя Украину, ненавидят Россию; у этой ненависти нет»⁹. Якщо конструювати ідеальний політичний проект України в уявленнях Скоропадського, то це була соборна Україна в етнографічних кордонах, що має певний суверенітет і перебуває у федеративному зв'язку з Росією. Він писав, що «для России единой никакой опасности не представляет федеративное устройство, где бы всякая составная часть могла свободно развиваться: в частности, на Украине

⁵ Грицак Я. Українська революція 1914–1923: нові інтерпретації // Україна модерна. — 1999. — Львів, 1999. — № 2/3. — С. 265.

⁶ Див.: Кадио Ж. Лаборатория империи 1860–1940: Россия — СССР. — М., 2010. — С. 268.

⁷ Pirie P. Я. Зазн. праця. — С. 208.; Hagen von M. «I love Russia, and/but I want Ukraine»? or How a Russian General became Hetman of the Ukrainian State, 1917-1918 // Journal of Ukrainian studies. — Summer—Winter 2004. — P. 131.

⁸ Верстюк В., Горобець В., Толочко О. Україна і Росія в історичній ретроспективі. — Т. 1. Українські проекти в Російській імперії. — С. 48.

⁹ Скоропадський П. Спогади. — К. — Філадельфія, 1995 — С. 48.

существовали бы две параллельные культуры (украинская и русская — Авт.)...»¹⁰. У цьому випадку Скоропадський не був оригінальним і відображав громадянський дискурс конструювання українського національного проекту. А для більшості оточення гетьмана саме це дозволяло розглядати Україну як майбутній плацдарм відновлення «правової Росії». Це було однією з причин переходу українських лівих сил в опозицію до гетьманського правління, для яких етнографічний принцип лежав в основі національного проекту та їхнього розуміння національної ідентичності.

Тому проблема співвідношення національної й етнічної ідентичностей гетьмана розкриває нюанси уявлення про місце України в східноєвропейському просторі, можливість формування федеративного союзу з Росією. Очевидно, що Скоропадський під федерацією розумів єдину «тверду» державу, що має етнічні автономії. Тобто вона мала засновуватися на обмеженому суверенітеті «народів та народностей».

В. Верстюк вважає, що Скоропадський створив власний мало-російський проект для України¹¹, який був далекий від революційного та національного в категоріях того часу. А саму постать гетьмана важко вписати в український національно-визвольний рух 1917 р.¹² Інший дослідник Р. Пиріг характеризує гетьманат як українсько-російську державність¹³.

Ще з серпня 1918 р. відбулася організаційне переформатування опозиції гетьманату, що об'єдналася навколо Українського національного союзу (УНС), який розгорнув активну кампанію з дискредитації гетьманської влади, а згодом й формування військових загонів. Тим часом, як внутрішньополітичні так і міжнародні позиції гетьманату слабшали з кожною пораз-

¹⁰ *Скоропадський П.* Спогади. — К. — Філадельфія, 1995 — С. 48.

¹¹ *Верстюк В., Горобець В., Толочко О.* Україна і Росія в історичній ретроспективі. — Т. 1. Українські проекти в Російській імперії. — С. 449–450.

¹² Там само. — С. 449.

¹³ *Пиріг Р.* Гетьманат Павла Скоропадського: сутність і форма державності // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукр. наук. конф. 19–20 травня 2008 р. Збірник. — К., 2008. — С. 9.

кою Німеччини. Російські ліберальні сили (особливо, представники кадетської партії), які були досить тісно інтегровані до владних структур Української Держави, переорієнтовувалися на Добровольчу армію, очолювану білими генералами Михайлом Алексєєвим і Антоном Денікіним. А вага українських консервативних сили була недостатньою, щоб П. Скоропадський зміг на них опертися. Гетьманський уряд насправді ніколи не виявляв ворожості до Добровольчої армії, а сам гетьман навіть вів приязне (але без взаємності) листування з генералом Алексєєвим¹⁴. Вже влітку-восени 1918 р. Скоропадський мав кілька зустрічей з представниками білого руху. На них він запевняв російських представників, що Українська Держава має увійти як рівноправний член до складу Російської федерації¹⁵.

Відродження ідеї федералізму в українському політичному русі проявилось в тому, що це гасло гетьманські урядовці почали використовувати в політичній риториці та заявах. Голова Ради міністрів Ф. Лизогуб, перебуваючи з візитом у Німеччині, висловився про можливість відновлення федеративних зв'язків між Україною і новою Росією на засадах Переяславської угоди. 24 серпня УНС опублікував протест з приводу інтерв'ю глави уряду, де було зазначено, що це суперечить офіційній позиції кабінету¹⁶.

Ставлення країн Антанти до колишнього німецького сателіта вже ніщо не могло змінити. Тому встановлення з ним будь-яких контактів було неактуальним з точки зору інтересів Великої Британії й Франції. Зрозуміло, що П. Скоропадський намагався втримати ситуацію за рахунок різкої зміни геополітичної орієнтації. Повернення до небільшовицької й демократичної Росії мало б довести щирість його домагань. Чи розглядала

¹⁴ *Процик А.* Російський націоналізм і Україна в добу революцій і громадської війни // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. — Вип. 1. — К., 2002. — С. 30.

¹⁵ *Деникин А.* Очерки русской смуты. — Т. 3: Белое движение и борьба Добровольческой армии. Май — октябрь 1918 года. — Берлин, 1924. — С. 36.

¹⁶ *Бойко О.* Український національний союз і організація протигетьманського повстання // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. — К., 2002. — С. 161.

Антанта гетьманат як одну з сил антибільшовицького фронту? Очевидно, ні. В третій декаді листопада 1918 р. французькі війська висадилися в Одесі та інших чорноморських портах. Українська влада звернулася з проханням про військову допомогу. Однак французький консул в Одесі Еміль Енно вказав на німців, як на силу, що несе відповідальність за порядок в Україні¹⁷.

Листопадова революція в Німеччині, підписання Комп'єнського перемир'я, проголошене УНС скликання Українського національного конгресу на 17 листопада стали вирішальними факторами видання П. Скоропадським грамоти про федерацію з небільшовицькою Росією¹⁸. Як відомо, ще 16 жовтня 1918 р. союзник Німеччини — австрійський імператор Карл I видав маніфест про перетворення імперії Габсбургів на федерацію. Зовнішньополітичні фактори починали тяжіти над гетьманським правлінням і новими реаліями політичного розвитку Центральної та Східної Європи. Такі ж аргументи наводили представники «державницької» історіографії щодо з'ясування обставин появи грамоти та відречення гетьмана¹⁹. Крім того, певний вплив на це рішення мала ідея федералізму, яка пов'язувала історичні перспективи із Росією.

Зміст федеративної грамоти 14 листопада 1918 р. свідчить про панування багатьох міфів та ідеологічних стереотипів в середовищі гетьмана. Варто відзначити однозначність федералізму, який розумівся концепцією, що стирає політичні й суспільні антагонізми. Такий підхід девальвує його, переконує у сприйнятті самостійної України іншими підходами, що були характерні для лівого політичного руху. Якщо для лівих сил Східної Європи нація і відповідно самостійність були громадянськими категоріями, то для правих — етнічними²⁰. За таких

¹⁷ *Mędrzecki W.* Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 roku. — Warszawa, 2000. — S. 275.

¹⁸ *Скоропадський П.* Спогади. — С. 303.

¹⁹ Самостійник чи федераліст? Правда про гетьмана Павла Скоропадського. Написав Самовидець. — Шикаго, 1935. — С. 3–4.

²⁰ Див.: *Снайдер Т.* Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь, 1569–1999. — К., 2012. — 460 с.

умов, Україна, стаючи частиною майбутньої Російською федерації, втрачала самостійність. Парадокс полягає в тому, що гетьман розбудовував «державу-націю» в краї, який раніше мав колоніальні відносини з імперією. При цьому грамотою робив Україну органічною частиною політичної (імперської) спільноти Росії. Цікаво, що Скоропадський напряду пов'язував спасіння Росії саме з гетьманською Україною²¹.

Гетьманська еліта федеративну грамоту розглядала лише в контексті русько-української проблеми, суть якої зводилася до ідеї збереження єдності Росії і боротьби з більшовизмом. Сучасник тих подій, міністр віросповідань В.Зеньковський згадував, що ухвала грамоти свідчила про нероздільність русько-української єдності, яку реалізовував уряд Ф. Лизогуба²².

Зі спогадів гетьмана відомо, що він особисто й О. Палтов («сірий кардинал» Скоропадського, заступник міністра закордонних справ — Авт.) були авторами грамоти «До всіх українських громадян і козаків»²³. У ній зокрема наголошувалося: «Нині перед нами нове державне завдання. Держави Згоди здавна були приятелями колишньої єдиної Російської Держави. Тепер, після пережитих Росією великих заворушень, умови її майбутнього існування повинні, безумовно, змінитися. На інших принципах, принципах федеративних, повинна бути відновлена давня могутність і сила всеросійської держави. В цій федерації Україні належить зайняти одне з перших місць, бо від неї пішов порядок і законність в краю і в її межах перший раз свobodно віджили всі принижені і пригноблені більшовицьким деспотизмом громадяни бувшої Росії»²⁴. Тільки зі створенням федерації Скоропадський пов'язував повну реалізацію прав українського народу:

²¹ *Скоропадський П.* Спогади. — С. 306.

²² *Зеньковський В.* Пять месяцев у власти. (15 мая — 19 октября 1918 г.). Воспоминания. — Москва, 1995. — С. 127.

²³ *Скоропадський П.* Спогади. — С. 305.

²⁴ Державний вістник. — 1918. — № 71. — 16 листопада. — С. 1.; *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. — Т. 2: Українська Гетьманська держава. — К., 2002. — С. 286.

«В осягненню цієї мети лежить запорука добробуту як всієї Росії так і забезпечення економічно-культурного розвитку цілого українського народу на міцних підставах державно-національної самобутності»²⁵.

Аналіз її тексту доводить. По-перше, Скоропадський і гетьманські чиновники поверхово розуміли федералізм в умовах нового геополітичного розвитку Східної Європи, тому повсякчас заявляючи про «відновлення в Росії твердого державного порядку», вони перекреслювали його ліберально-консервативні принципи. По-друге, в рамках політичного дискурсу того часу під федерацією розумілася не територіальна організація, а проєкт демократизації влади на засаді права націй на самовизначення, що було наслідком завершення Першої світової війни і розпаду імперій. Тому поява у тексті грамоти формулювань «Великоросії», «Росії» та «всеросійської держави» свідчить про відсутність реальної оцінки наслідків революційних подій 1917–1918 рр. в Україні, розмитість меж понять «національність», «державна» і «федерація», а також належної рефлексії щодо геополітичного розвитку Європи на початку ХХ ст. Фактично гетьман П. Скоропадський заявив про повернення до федерації з державною диктатурою великоросійської нації. Тому виникає питання, яку ж Україну будував гетьман?

Проголошення грамоти П. Скоропадського про федерацію з Росією базувалося на двох політичних розрахунках. Гетьман хотів дати чіткий сигнал країнам Антанти, що вони можуть використати потенціал українських земель для відродження Росії, а також готовність опертися на великоросійське лобі²⁶. При цьому гетьманська грамота про федерацію не передбачала визнання легітимності влади Добровольчої армії. По суті грамота відображала конфлікт між двома опозиційними силами —

²⁵ Державний вістник. — 1918. — № 71. — 16 листопада. — С. 1

²⁶ *Пиріг Р.Я.* Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією. — К., 2008. — С. 192–193.

«всеросійською контрреволюцією» і східноукраїнською революційною демократією²⁷.

Ще більш суперечливими були міркування гетьмана щодо історичних перспектив України. Він писав, що «Украина, в смысле географическом, занимает несчастное положение, лишающее проявления ее самостоятельности»²⁸. П. Скоропадський повторює вже відому у той час думку про належність українських земель до різних цивілізацій, сформульовану М. Грушевським. Далі гетьман переконував, що Росія може відродитися лише як федерація, а Україна існувати лише як рівноправний член федеративної держави²⁹. До того ж гетьман схиляється до думки, що самостійність є шляхом до федерації. В чому він і переконався на практиці: «Через несколько дней после появления грамоты великорусские круги уже никакой Украины совершенно не признавали»³⁰. Скоропадський також констатував, що «с объявлением федерации русские круги повели резкую политику ко всему украинству. Особенно правые партии и часть русского офицерства в этом отношении были невозможны»³¹. Консервативно-ліберальні засади гетьманату більше збігалися з ідеологією провідних носіїв «російськості», ніж з програмою радикальних соціалістичних перетворень Центральної Ради. У підсумку геополітичний вибір Української Держави був зроблений у бік Росії, що має бути збудована як класична європейська країна. Однак на кінець Першої світової війни на територіях колишньої імперії Романових розпочалася громадянська війна й було складно зрозуміти якою буде Росія в найближчий час.

²⁷ *Kuchabsky, Vasyl. Western Ukraine in Conflict with Poland and Bolshevism, 1918–1923 /Transl. from the German by Gus Fagan. Edmonton, Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 2009. — p. 79.*

²⁸ *Скоропадський П. Спогади. — С. 307.*

²⁹ Там само.

³⁰ Там само. — С. 308.

³¹ Там само. — С. 309.

Вже перебуваючи в еміграції і оцінюючи федеративну грамоту, Скоропадський у своїх «Спогадах» написав, що «за мною не пошли, но я остался убежденным, что Великая Россия восстановится на федеративных началах, где все народности войдут в состав великого государства, как равное к равному»³². У жовтні 1920 р. колишній гетьман заявив кореспондентові «Газет де Лозан»: «Союзні місії ставили мені умови, які зводилися до вимоги федерації з Росією. Я дуже добре розумів небезпеку, що виникла з подібного політичного домагання, але змагаючи перш за все до вищої мети — утримання ладу в Державі, яку я збудував, я мусів всупереч власній волі схилитися перед вимогою союзників і проголосити федерацію з Росією»³³.

Російськоцентричний погляд на федералізм висловлював В. Зеньковський. На його думку, популярність цієї ідеї в українському національному русі напряму пов'язана зі слабкістю та утопічністю ідеї самостійності України. Зеньковський вважав, що федералізм — це неминучий кордон і найреалістичніша вимога в політичному мисленні українців³⁴. Очевидно, тому для нього суть української проблеми полягала у формулі спасіння України для Росії³⁵ через встановлення конфедеративних відносин³⁶. А система автономії і федеративних відносин інтерпретувалася як розумна та історично продуктивна: «Дело идет не о частностях, ибо между автономией и федеративной системой нет отношения низшей и высшей ступени... Иначе говоря — развитие местной культуры, реальное обеспечение свободы для нее не связано с принципиальным различием автономии или федеративной системы, а всецело связано с подробностями в законодательстве, одинаково осуществимыми в обеих системах»³⁷.

³² *Скоропадський П.* Спогади. — С. 325.

³³ *Солуха П.* Договір з Москвою проти гетьмана Павла Скоропадського. — Чикаго, 1973. — С. 253.

³⁴ *Зеньковський В.* Пять месяцев у власти. (15 мая — 19 октября 1918 г.). — С. 127.

³⁵ Там же. — С. 219.

³⁶ Там же. — С. 223.

³⁷ Там же.

Внаслідок того, що система автономії звільняє від відповідальності за державу в цілому, тому національно-культурна автономія України віддалятиме її від Росії³⁸. Це зізнання Зеньковського засвідчує його глибоку російську свідомість та переконаність про належність українців і росіян до єдиного етнічного та національного коріння. Напевно, тому вчений застерігав від надуманості і доктринерства щодо введення федеративної системи в Росії³⁹. У підсумку, для руського філософа й українського міністра федералізм був можливим шляхом вирішення «двойственности национального сознания» та збереження Великої Росії⁴⁰.

Ідея федералізму в уявленнях Дмитра Дорошенка базувалася на антиросійському дискурсі. Для нього федералізм був тактикою політичної боротьби, способом зміцнення національної державності, а не шляхом повернення України до Росії. Дорошенко досить прагматично оцінював можливості федералізації на теренах колишньої імперії Романових. В своїх спогадах Зеньковський писав, що міністр Дорошенко обдумував плани щодо створення федерації Української Держави і Дону. Фактично він пропонував розширити й укріпити Україну за рахунок розпаду Росії. Тим самим він ставив під сумнів пануючі уявлення в середовищі гетьманських урядовців щодо єдності Росії. Думається, що федералізм для Дорошенка на східноєвропейському просторі був видозміненою імперською ідеєю. Хоча напевно під впливом професора права Отто Ейхельмана, котрий був його консультантом під час роботи в уряді, він детально знав про плани внутрішньої федералізації України.

Дорошенко писав, що ідея федералізму виникла серед частини гетьманських міністрів одразу після поразки Німеччини, а до цього не розглядалася «ні гетьманом, ні головою

³⁸ *Зеньковський В.* Пять месяцев у власти. (15 мая — 19 октября 1918 г.). — С. 223.

³⁹ Там же. — С. 225.

⁴⁰ Там же. — С. 224, 226.

Кабінету»⁴¹. Тут варто підкреслити, що федерації саме з Росією. А оцінюючи грамоту 14 листопада 1918 р., Дорошенко виправдовував Скоропадського його бажанням зберегти Україну в «грізний момент»⁴². При цьому він досить реалістично стверджував, що для створення федерації треба спочатку відновити Росією⁴³. Так він намагався відвести від гетьмана можливі звинувачення у зраді української самостійницької державності. Очевидно, що такі аргументи Дорошенка переслідували конкретні політичні та ідеологічні цілі — створити з гетьманату досконалий історичний приклад боротьби за Україну. Перебуваючи в еміграції, Дорошенко продовжував критикувати федералістський курс і «російську орієнтацію» останнього гетьманського уряду, яка не відповідала реальним інтересам самої України⁴⁴.

* * *

Метаморфоза федералістської ідеї в уявленнях П. Скоропадського та інших діячів гетьманату наближала його падіння. Вони робили вибір між всеросійським федеративним проектом й ідеєю відродження Великої Росії. Загалом федералізм гетьманської еліти мав виразний русофільський характер. Лише Д. Дорошенко розглядав його як тактику утвердження самостійності Української Держави. Федералістська грамота П. Скоропадського стала фінальним акордом в нетривалому розвитку новітнього гетьманату. Її зміст засвідчив відсутність чітких геополітичних орієнтацій, розуміння глибокої пов'язаності України з Росією, брак потенцій внутрішнього політичного розвитку. Повернення до Росії переконує в існуванні множинної лояльності самого Скоропадського та більшості політичного істебліш-

⁴¹ *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. — Т.2: Українська гетьманська держава 1918 р. — С. 287.

⁴² Там само.

⁴³ Там само.

⁴⁴ *Лупандін О.* Дмитро Дорошенко — міністр закордонних справ Української Держави 1918 року // Укр. іст. журн. — 1998. — № 2. — С. 124.

менту цього державного утворення. Малоросійський проект передбачав інтеграцію України, як суверенної частини, до складу федеративної Росії. Сучасник тих подій Василь Кучабський стверджував, що якщо проголошення майбутньої такої федерації було корисною з метою формування спільного українсько-російського блоку проти більшовиків, однак не було необхідності, щоб така федерація почала існувати⁴⁵.

Видання грамоти ставить під сумнів щирість більшості національних ініціатив та проектів гетьманського уряду. До того ж історія з появою грамоти переконує в апокрифічності гетьманату, ілюструє його внутрішньо- і зовнішньополітичну залежність від імперії Гогенцолернів та військових успіхів армій держав Четверного союзу. Саме федеративна грамота гетьмана від 14 листопада 1918 р. дала в руки керівників Українського національного союзу ще один потужний аргумент на користь повстання проти гетьмана. А головні політичні гасла лідерів Директорії ґрунтувалися на антиросійській та антибуржуазній риториці, яка лежала у основі національного проекту.

Федералізм залишався однією з головних парадигм історичної перспективи. Неможливість діячів та сучасників гетьманату мислити в межах іншого політичного дискурсу, епігонство західних ідеологій на постімперському просторі визначили сутність уявлень й ідей тієї доби. Незаперечним фактом залишається те, що гетьманат П. Скоропадського був продуктом геополітики та трансформацій постімперського простору Східної Європи.

⁴⁵ *Kuchabsky, Vasyl*. *Western Ukraine in Conflict with Poland and Bolshevism, 1918–1923* — p. 82.